

BOEKJES BIJ DE THEE

Hans Werkman
Boekjes bij de thee
Over lezers en schrijvers

Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council (FSC) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

Ontwerp omslag en binnenwerk: Geert de Koning
Illustratie omslag: J.A. Kruseman (1804-1862), *Portret van Henriëtte Elisabeth Jacqueline Bienfait* (1824-1859) (detail).
Rijksmuseum Twenthe, Enschede

ISBN 978 90 239 9424 4
NUR 303

© 2013 Uitgeverij Mozaïek, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden

www.uitgeverijmozaiek.nl
www.hanswerkman.nl

Inhoud

Vooraf 7

Naarden-Bussum 9
De Jordaan 12
Helmut 15
Beuk 19
Lijsterbes 22
Paal 26
De voeten van Hannah 30
De klop op de deur 33
Mulo 36
Jetje en Peter 39
Jacqueline 42
Jongen van Mankes 45
Overgrootmoeder 48
Zeerijp 51
Zure kroon 55
Wittewierum 58
Een okerkleurig overhemd 61
Bij Meertens op de thee 65
Naar Oosterlittens 69
Het schrift 72

Record 76
Meneer Storm 80
Spoelstra 83
Boven in de Joris 86
Zaterdag, zondag 89
Barnard 92
Lieve Kees 96
Krijtje 99
Guido's hok 102
Guido's kamertje 105
Guido's Eduard 108
Dood van een non 112
Peerke 115
Meindert 118
KokKampen 121
Martin Ros 124
Jan Siebelink is jarig 128
I.M. Mulisch 131
Pasen met Tirza 134
Priester Jim 137

Vooraf

Eens was ik op Prinsengracht 1101 in Amsterdam op bezoek bij een man met een bekende naam. In zijn woonkamer te midden van wanden vol boeken schonk hij thee in wijde Engelse koppen. Op tafel lagen gedichtenbundels. Boekjes bij de thee. Wat wij daar bespraken, vertel ik in een van de stukjes in dit boek.

Waar ik ook ben, ik kijk graag naar mensen en (hun) boeken. Het is mijn vak, het is een groot deel van mijn leven. Vaak raak ik, met de mond of met de pen, aan de praat met lezers en schrijvers. Dit boek weet ervan.

Ik praat met de chauffeur van het busje dat mij naar Oosterlittens voert.

Ik luister naar meneer Storm die de eeuwigdurende beweging gaat uitvinden.

Boven in de Joriskerk kijk ik naar het blote achterwerk van een beeldhouwd mannetje.

Met Willem Barnard neem ik een voorschot op zijn begrafenis.

In Roeselare open ik het gordijn naar het slaapkamertje van Guido Gezelle.

Voor de radio luister ik naar een betraande Martin Ros die afscheid neemt.

Met Jan Siebelink vier ik zijn verjaardag in De Rode Hoed.

Op Cyprus lees ik *Tirza* van Arnon Grunberg.

Mijn oud-leerling Jim Schilder nodigt mij uit voor zijn priesterwijding.

Met C.S. Lewis kom ik tot rust in het niemandsland van Naarden-Bussum.

Dat Wim Zaal mij een richting wees bij het vinden van de titel van dit boek, zal weinig lezers opgevallen zijn. Zijn *Vloekjes bij*

de thee (1961) is immers al meer dan een halve eeuw oud.

Ook C.S. Lewis hielp mij met zijn uitspraak: ‘Nooit is voor mij een kop thee te groot of een boek te lang.’ Om maar te zwijgen van Christine Hanrahan, die zei: ‘Tea and books – Mmmmm.’ En wat zou ik graag hebben willen theedrinken met mevrouw De Génestet, die op het omslag van dit boek zo aardig een boekje van haar man tussen haar vingers houdt.

Boekjes bij de thee bevat een keuze van veertig columns, tussen 2007 en 2012 verschenen in mijn rubriek ‘Lettergrepen’ in het *Nederlands Dagblad*. Ze zijn voor deze uitgave herzien.

In 2007 verschenen bij dezelfde uitgever tweeënvijftig ‘Lettergrepen’ in *Wachten bij Brug 8*.

Hans Werkman

Naarden-Bussum

Uit de onderdoorgangen naar de uitgangen van station Naarden-Bussum wolkt harmonicamuziek omhoog naar de perrons. Ze ruikt naar magnoliaknoppen en pasgeplante grootbloemige violen. Ik ga op een perronbank zitten en luister. In mij daalt van nergens vandaan een rust. Hier zit ik, niemand weet het, niemand mist me.

Even geleden, na Hilversum-Noord, controleerde ik in de trein mijn tas. Boterhammen, plu, portemonnee, map 'Zwolle', Tim Keller, treinkaartje. De tweede map ontbrak, de map 'Plantagie'. Ik herhaalde de elementen in een andere volgorde: map 'Zwolle', paraplu, boterhammen, Tim Keller, spoorkaartje, portemonnee. Map 'Plantagie' ontbrak. Lag nog op mijn bureau.

Maar ik moest naar het NIOD in Amsterdam en daar had ik die map nodig. De archiefnummers zaten erin die ik straks aan het loket moest opgeven voor mijn onderzoek naar Gerrit Plantagie, † Dachau 23 maart 1945. Dat betekende een uur in het NIOD-systeem speuren naar de nummers, mappen aanvragen, wachten, en te weinig tijd overhouden voor het onderzoek zelf. Om 13.00 uur moest ik in Zwolle zijn. Dat schoot niet op. Deze sufferd zat voor noppes in de trein naar Amsterdam.

In Naarden-Bussum stapte ik verstoord uit. De gele borden meldden dat de eerstvolgende Sprinter om 10.00 uur naar Amersfoort terugging. Verwijtend begon ik het perron op en neer te dreutelen. Hoe heet de koning van Wezel?

Maar toen begon die harmonica te spelen.

Niemand mist me. Het NIOD fronsst geen wenkbrauw, want ik ben zonder afspraak gegaan. In Zwolle hoeft ik pas vanmiddag te zijn. Niemand kan ook maar vermoeden dat ik mij op Naarden-Bussum bevind.

De harmonica speelt: 'In de bú van Bússum naar Naarden gáf je mij een zóen.' Ik zit op mijn bankje in mijn niemands-land. Ik hoef niet te bestaan, een paar uur lang. Er hangt een opgewekte leegte in me. De treinen rijden aan mij voorbij. In Bussum (of Naarden?) zie ik krentenbomen bloeien. In Naarden (of Bussum?) klapt een vrouw lakens uit een raam. Een jongen fluit. Een nieuwe lente en ik ben nergens en ik hoef even niks. De onzichtbare harmonicaspeler verplaatst mij naar de metro van Londen of Parijs.

Kopje koffie. Terwijl ik naar de ingang van de restauratie loop, gaat mijn kin omhoog. Mooi gerestaureerd station. Art deco in geel zonder een enkele gebogen lijn. Boven de deur op gele tegels de tekst WACHTKAMER / 1E EN 2E KLASSE / NIET ROOKEN. De letters staan niet per letter op een tegel, maar iedere letter overschrijdt de grenzen van vier tegels. Nutteloos, overbodig en fraai. 'Verrukkelijke doelloosheid.' Zo noemde J.K. van Eerbeek de bizarre veelvormigheid en schoonheid waarmee God de insecten bij Hattem geschapen had. Zo nutteloos fraai schiep de architect van Naarden-Bussum het opschrift op de Wachtkamer 1e en 2e klasse. Nog zonder NIET natuurlijk. Dat is bij de recente restauratie aan ROOKEN toegevoegd.

Ik loop de WACHTKAMER binnen en haal een plastic beker-tje koffie bij het meisje achter de bar. Ze is klein, ietwat getint en heet volgens haar badge 'Malou', zoals het meisje in *Suiker* van Hugo Claus dat vanbinnen wit als doopsuiker wil zijn. Ik voel me hier steeds doellozer worden, steeds opgeruimder. Ik rond het bedrag af tot twee euro en Malou zegt voor die twintig eurocent stralend: 'Dank u wel, meneer, hoor.'

Ik zoek een tafeltje en pak uit mijn tas mijn boek. Tim Keller, *In alle redelijkheid, christelijk geloof voor welwillende sceptici*. O, ik ben zo welwillend op deze lege voorjaarsdag. En helemaal niet sceptisch bijna. Ik ben als Kelvin die bij Tim Keller op bladzijde twintig in een koffietentje *Onversneden christendom*

van C.S. Lewis zit te lezen, zijn boek neerlegt en in zijn aantekeningboekje schrijft: 'Het bewijs dat de beweringen van het christendom omgeeft, is simpelweg overweldigend.' Een nieuwe lente en een nieuw geluid.

Het is lentewarm, achttien graden. Op Naarden-Bussum golft de harmonica door Londen en Parijs. Ik denk aan Koos van Doorne die in Delft geboren werd en die schreef: 'Delft is een kleine stad; men is er dwaas of wijs. / Kortom: Delft is een stad als Londen en Parijs.'

10.00 uur, ik stap weer in de trein, terug, met de muziek in mijn hoofd. We stoppen even in Baarn en ik denk opnieuw aan Koos van Doorne die hier de roman *Het kind Hans* schreef, en dat ben ik vandaag zelf. In Amersfoort neem ik de stadsbus, gratis, ik ben vijftenzestigplusser.

Om 10.30 zit ik achter mijn computer. Nog een heel uur niks te doen. Maar dat hou ik hier niet vol, dus ik ga maar wat lettergrepen tikken. Daarna verlaat ik opnieuw het pand. Zit de map voor de werkbespreking in Zwolle erin? Hij zit erin. Ik ga een paar uur praten in de stad met de mooiste groene watersingels van Nederland.

De Jordaan

Op de bank voor café Thijssen drinken we koffie met het zicht op *good old* Theo Thijssen. De schoolmeester der schoolmeesters en schepper van *Kees de jongen* zit daar aan de kop van de Lindengracht als standbeeld met hangsnor te kijken hoe zo'n jongen in de schoolbank schrijven kan. Op nummer 200 zien we boven een blinde deur een geel met lichtgroen Jugendstiltegeltjestableau: 'O:L:School-No 113'. Hierachter was lang geleden dus een van de Amsterdamse openbare scholen voor arme kinderen gevestigd, gerangschikt met een simpel cijfer. Middenstandskinderen gingen naar een letterschool, School-G of zoiets, en alleen deftige scholen droegen een naam.

De Jordaan is een wonderlijke buurt. Het ene moment loop je bijna onder auto's, het andere moment sta je in de stilte van een hofje. Tegenover het Centraal Station hebben we bij de vvv voor drie euro het gidsje *Een wandeling door de Jordaan* gekocht. Maar we kijken ook uit eigen ogen. We drentelen door 'Het Hofjen Pieter-Jans Suycker Hoff' uit 1667 langs poezen en bloembakken. Veel hofjes zijn particulier bewoond. De huisjes zijn klein, maar je leeft wel mooi in een stille tuin midden in de stad. Het 'Huys-Zitten-Weduwen-Hofe' aan de Karthuizerstraat ruikt naar Vondels *Gysbrecht van Aemstel*. Hier stond ooit het Karthuyser klooster dat Vondel beschrijft. Hier heeft de dichter met sik gewandeld. Wie goed luistert hoort zijn stockske op de straat tikken.

Het Sint-Andrieshofje uit 1616 is volgens ons gidsje 'te bezichtigen, maar respecteert u wel de rust van de bewoners (tegen de deur aanduwen)'. We duwen tegen de deur, en hij wijkt. De wereld ondergaat een verandering, we staan in het rustige Sint-Andrieshofje. Met onze huiskring bespreken we net in deze weken de roman *Het negende uur* van Pieter Nouwen. Het

is of we in dit hofje door een bladzijde van het boek wandelen. Later zoek ik het thuis op, en ja: in hoofdstuk vijftien is de rechercheur die een waarschijnlijk moord onderzoekt, in gesprek met Vera Görgey. Onderweg naar haar huis aan een hofje vertelt ze hem: ‘Daar kon ik hele goedkope kamers krijgen, op voorwaarde dat ik geregeld met de bejaarden zou keuvelen en ze in noodgevallen zou helpen. Het bevalt me prima. De mensen zijn veel minder veeleisend dan je altijd hoort en ik kan er rustig studeren.’

Vera loodst de rechercheur door de Jordaan. ‘Na een paar keer links- en rechtsaf te zijn geslagen in het labyrint van de Jordaan, kwamen ze bij de poort van de binnenplaats. Vera maakte haar met een sleutel open. “Welkom in het Hubertushofje,” zei ze met een kleine buiging.’

Even later zit de rechercheur buiten voor haar ramen stukken door te nemen. ‘Het was stil op de binnenhof, hoewel die midden in de stad lag. Op een daklijst bespraken twee musen de lente. De harmonische proporties van de zeventiende-eeuwse gevels met de witte vierkantjes in de ramen zorgden voor visuele rust.’

Dit moet het zijn. Maar waarom heeft Nouwen het herdoopt in Hubertushofje? Hubertus was de vermaarde jager uit de zevende eeuw, die op Goede Vrijdag ging jagen en een groot hert tegenkwam dat een lichtend kruis tussen het gewei droeg. De naam Hubertus verwijst naar Goede Vrijdag, en daar gaat *Het negende uur* nou net over, over de *Mattheüs Passion* van Bach. Ik heb de roman weer met bewondering gelezen en op de huiskring hebben we geluisterd naar de bijpassende passages van Bach.

Bruggen met mooie namen passeren we in de Jordaan: Kees de Jongenbrug, Rosa Overbeekbrug, en dan kan het niet anders of we denken aan de mooiste kus uit onze literatuur, ‘vlak naast zijn mond, twee, drie keer’.

‘Pas op, val niet,’ zeg ik tegen mijn vrouw, en ze begrijpt precies wat ik bedoel. (Wie het niet snapt: zie de laatste bladzijde van *Kees de jongen*).

En daar is de Hilletjesbrug. Die is vast naar Hilletje genoemd, de leerling van meester Staal uit *De gelukkige klas* van Theo Thijssen. Maar zeker ben ik er niet van. Thuis even gemaïld met Peter Paul de Baar, die alles over Theo Thijssen weet. Hij mailt meteen terug: ‘Nee maar! Hans Werkman! Die naam kende ik allang als die van een gedreven Thijssen-fan (uit het “gereformeerd volksdeel”, zoals dat heet). Nee, de naam van de Hilletjesbrug heeft niks te maken met romanfiguur Hilletje (“geef ’s ’n gilletje”). Waarschijnlijk verwijst de naam naar een weduwe die rond 1709 eigenares was van een paar percelen aan de Egelantiersgracht.’

Drie uur gewandeld, gezeten en gekeken. We hangen over de leuning van de Kees de Jongenbrug en kijken naar de overkant van het water. Een groepje jolige schoolmeisjes laat zich vrij en blij fotograferen op de stoep van Prinsengracht 263, het Anne Frank Huis.

Helmut

Pas op dag twee van de reis langs de Noorse kust kwam hij aan boord, in Torvik. Toen we naar het laden en lossen op de kade keken, stopte er een blauwe SAS-bus vlak voor de loopbrug. Er stapte één man uit, met een rode koffer. Hij droeg een zwarte winterjas en een bruine pet.

Een paar uur later stond de man op de kade van Ålesund toe te kijken hoe wij een groep vormden voor een wandeling door het jugendstilstadje. Hij had de rand van zijn kraag omhoog gezet. Zijn suède petje met ribbelkoord stond schuin op zijn hoofd. Hij leek rond de tachtig, maar aan zijn hoofd kon je goed zien hoe zijn jongenshoofd geweest was.

Ging hij mee? Nein, danke, hij bleef op het schip, antwoordde hij vriendelijk. Zijn zwarte jas stak scherp af tegen de witte bergen en de gesloten beige zomerhuisjes in de sneeuw.

Die avond voeren we tijdens het diner op een open stuk zee met hogere golven in de richting van Kristiansund. Aan de middentafel zat de nieuwe man voorzichtig te eten, zonder gezelschap. Hij droeg een lichtbruin wollen vest met kraag en rits. Af en toe legde hij zijn vork en mes neer om voor zich uit te kijken. Hij keek niet naar iemand of iets in het bijzonder, hij keek gewoon voor zich uit met zijn handen links en rechts naast zijn bord. Zijn jongensgezicht leek zonder verleden of toekomst, maar soms verstrakte het.

De volgende dag zat hij tijdens de lunch aan de raamkant. Wij schoven bij hem aan, daarna kwamen Claus en Carin erbij en Friedericka maakte de tafel van zes vol. Er werd beschaafd gepraat, zoals keurige mensen met elkaar praten wanneer ze elkaar nog maar pas ontmoet hebben. Claus vertelde dat hij ambtenaar van de burgerlijke stand in Hannover was geweest, en Carin lerares. Friedericka nam een time-out voordat ze radioprogramma's ging maken in Zuid-Afrika.